

25.58x29.7	1/3	1	עמוד	ספרים - הארץ	17/01/2020	71639114-2
בנימין זאב הרצל - בהקשר לציונות - 80790						

הארץ

יום שישי כ' בטבת תש"פ,
17 בינואר 2020
1401

ספרים

איור: ערן וולקובסקי. בצדו השמאלי של האזור - שלושת גיבורי הספר (מימין): יעקב "הודו" צ'רטוק (שרתוק), ולדימיר דובנוב וחיים חיסין

מגדרה – נוסדו על ידי קבוצות אחרות, שנודעו אחר כך בשם "העלייה הראשונה". אבל עם תחילת העלייה השנייה ביקשו ראשיה למצוא דמויות מופת להתלות בהן ולקשור את עצמם לשרשרת ההיסטוריה הציונית שקדמה להם, כדברי ברל כצ'נלסון: "ערכם של הביל"ויים הוא לא רק ביצירת גדרה, כי אם באגדה שיצרה בעמ".

את המעמד הקאנוני הוזה, ה"מיתוס" בלשון נה, מבקשת שפירא לכרוך עם הרקורד ההיסטורי הממשי של הביל"ויים ועם התהליכים שהביאו לעליית התנועה הציונית בשלהי המאה ה-19, וכי סופו של דבר להקמת מדינת ישראל. אלה תהליכים מורכבים הרבה יותר מן הפשטנות הליניארית של חלק מההיסטוריוגרפיה הציונית הרשמית, אך הם גם מרתקים הרבה יותר ובעלי עומק היסטורי משמעותי.

ישאל הקורא – כ-50 איש ואשה ותהליכים היסטוריים? כן, ושפירא קושרת את האותיות הקטנות של הגורל האישי עם תהליכים רבי-עוצמה וחובקי עולם. חלק ניכר ממפעלה ההיסטורי המקיף המשך בעמוד הבא

רומן רוסי

בספרה החדש מגוללת ההיסטוריונית אניטה שפירא את קורותיהם של שלושה מחברי תנועת ביל"ו, וטווה סיפור מרתק על צעירים מלאי פאתוס הנקרעים בין ערכים נאצלים למציאות אכזרית ומאכזבת. ההתמקדות בגורלן של דמויות שלא הותירו חותם היסטורי משמעותי שופכת אור חדש גם על ראשית הפרויקט הציוני

שלמה אבינרי

תודעה הציבורית נתפשת לעתים תנועת ביל"ו כוזה לתנועת חובבי ציון או אפילו לכלל העלייה הראשונה. מעטים יודעים כי סך כל הביל"ויים שבאו ארצה לא עלה על 50, ואילו העלייה הראשונה מנתה אלפים והרכבה מבחינה חברתית ותרבותית היה מגוון. ספרה של פרופ' אניטה שפירא, "צומת ביל"ו: שלושה ביל"ויים וארץ ישראל", המגולל את סיפורם של שלושה מאנשי התנועה, שכל אחד מהם הוא עולם ומלואו, מבקש להכניס סדר לא רק באירועים, אלא גם בויתור ההיסטורי.

אפשר לומר שביל"ו נולדה פעמיים: פעם אחת עם הגעת קומץ הביל"ויים ארצה ב-1882, ופעם נוספת עם תחילת העלייה השנייה ב-1904, אז וכו לעדנה. בגלל מיעוט מספרם של הביל"ויים כמעט נשתכחה התנועה בשעתה, מה עוד שפחות מ-20 מחבריה נשארו בארץ, והללו כמעט לא השאירו אחריהם מסמכים וגם לא היו ביניהם מנהיגים בולטים. המושבות הראשונות שהוקמו בארץ – חוץ

25.15x28.44	2/3	2	עמוד	ספרים - הארץ	17/01/2020	71639115-3
בנימין זאב הרצל - בהקשר לצינון - 80790						

רומן רוסי

המשך מעמוד 1

מוקדש לביוגרפיות – החל בכצנלסון, דרך יוסף חיים ברנר ועד ליגאל אלון. ייחודה ביכולתה המרשימה לשזור קורות חיים, לעתים טריוויאליים ולכאורה חסרי משמעות, לרצף הסוחף אישים בודדים לנהר השוטף הקרוי "היסטוריה עולמית". מעטים הם ההיסטוריונים שהתברכו ביכולת סיונתית כזו.

זה גם טיבו של ספר זה. אולם הוא שונה מביוגרפיות קודמות של שפירא שעסקו במנהיגים פוליטיים, או כמו במקרה של ברנר – בסופר רב השפעה שהטביע את חותמו על התרבות העברית לדורותיה. הפעם בחרה שפירא לתאר את סיפור חייהם של שלושה אנשים שאולי אינם אנונימיים לגמרי, אבל אף אחד מהם בוודאי אינו בגדר מה שאפשר לכנות "אישיות היסטורית". שמותיהם כמעט אינם ידועים לקהל הרחב: ד"ר חיים חיסין, יעקב צ'רטוק (שרתוק בגרסה מאוחרת, אביו של משה שרת, ראש הממשלה השני), וכן ולדימיר דורבנוב (אחיו של ההיסטוריון שמעון דובנוב). דרך החתחתים של שלושה מאפיינת, כלשונה הכ"מ עט"פואטית של שפירא, "את הגדולה, את העליבות, את משאת הנפש וכישלון הביצוע, את ההתפעמות ואת האכזבה שהיו מנת חלקה של ביל"ו... ובהשאלה – של המפעל הציוני כולו". זו ללא ספק גישה מפוכחת ומרעננת לאפיון התנועה הציונית, שהיא סיפור הצלחה פנומנלי, לצד לא מעט מפחי נפש.

מה שייחד את תנועת ביל"ו מקבוצות אחרות של העלייה הראשונה הוא שכולם היו משכילים, ודרכם אל ארץ ישראל הוטבעה בחותם התהפוכות שעברו על יהדות רוסיה אחרי רצח הצאר אלכסנדר השני ב-1881 והתהליכים שהתרחשו בעקבותיה; תהליכים ששינו לחלוטין את תולדות יהודי רוסיה – ואת ההיסטוריה הרוסית עצמה. לא ערגה מופשט לארץ ישראל ולגאולתה הניעה את הבייל"ויים, אלא שבר עמוק שניפיץ בתוך כמה חודשים את התקוות שתלו המשכילים מקרב יהודי רוסיה ברפורמות הקשורות באלכסנדר השני; רפורמות שנקטעו עם רציחתו ועם הפוגרומים ומערכת הדיכוי הכ"מ ללית שבאה בעקבות זאת.

שפירא מיטיבה לתאר את רישומן של הרפורמות ברוסיה של שנות ה-60 של המאה ה-19 – החל בביטול הצמיתות ושחרור האיכרים ועד לליברליזציה ההדרגתית במעמדם של היהודים: יהודי רוסיה הצארי מועלם לא זכו לשיחיו וכזיות אזרחי מלא, כיוון שזה היה מנוגד עקרונות לאופיו האוטוקרטי וההיררכי של השלטון הצארי; אבל הותרה בהדרגה כניסתם למוסדות החינוך הרוסיים, מגימנסיות ועד לאוניברסיטאות; התאפשרה ישיבה של שכבות מבוססות מחוץ לתחום המושב ההיסטורי, וגם אם רק מיעוט זכה בהשכלה ובמובי ליות חברתית משמעותית, התקווה לשינוי ולשיפור מעמד הכלכלי והחברתי היתה לנחלת כלל הצעירים היהודי.

לתהליך ליברליזציה הדרגתי זה נלווה תהליך של רוספיקציה של חלק מן העליית היהודית המשכילה: קם דור חדש של יהודים דוברי רוסית, הופיעו עיתונים יהודיים ברוסית, ועילית זו ראתה

בעצמה שותפה לתהליך הכללי שעבר על החברה הרוסית, שהיה אמור לקרב את רוסיה לנורמות האירופיות המערביות. כפי שכתב חיסין הגימנוזיסט בן ה-16 ביומנו במוסקבה: "אינני יהודי אלא רוסי; בשום אופן לא הייתי מסוגל להיפרד מרוסיה לתמיד... אוהב אני את הרוסים. אני אוהב את יושרם וטוב לבם". אהבה עמוקה זו לרוסיה, הרואה את היהודים משתלבים בתהליך האמנציפטורי הכ"מ ל"רוסי, היתה משותפת לרבים מבני דור ההשכלה היהודית הרוסית: הם היו אמנם מיעוט שבמיעוט, אך סימנו הלך רוח חדש ותקווה חדשה.

כל זה התנפץ בעקבות "סופות בנגב", הפוגרום מים שפרצו לאחר רצח הצאר בשנים 1881-1882. לא רק ההתפרצויות הרצחניות של האספסוף זינעו את המשכילים היהודים הרוסים, אלא גם נטיית השלטונות להעלים עין מהן, אם לא לעודדן כשסתום ביטחון. עוד יותר מכך זינעו עמדותיהם של מהפכנים סוציאליסטים רוסיים, שהאשימו את היהודים באחריות לניצול האיכרים – מה שעורר,

**צומת ביל"ו:
שלושה ביל"ויים
וארץ ישראל**

אניטה שפירא
עורך הסדרה: אלי שאלתיאל. הוצאת עם עובד, 230 עמודים, 84 שקלים

אניטה שפירא. אולי מגזימה בתיאור עלייתם של אנשי ביל"ו כמסע צלב של ילדים צילום: גלי איתן

לדעתם, את ועם ההמונים. עתות משבר הן לעתים גם רגעי אמת, וחלק ניכר מן המשכילים היהודים ראו בעליית הלאומנות הרוסית שבאה בעקבות הרצח עדות לכך שבסופו של דבר הם אינם נתפשים כחלק מהעם הרוסי אלא כזרים. התגובה הכללית היתה גל הגירה המוני, נזי שהביא בשנים הבאות לעזיבתם של יותר משני מיליון יהודים את תחומי רוסיה (ובכלל זה פולין, שהיתה אז ברובה בשלטון רוסי) בעיקר לארצות הברית, "ארץ האפשרויות הבלתי מוגבלות". גם חלק מן המשכילים נגרו לבהלת ההגירה, ושפירא מתארת היטב כיצד לגבי אחדים מהם היתה ההגירה רה לא רק הימלטות מן המצוקה והאכזבה מחלום השוויון ברוסיה – אלא גם אידיאולוגיה, הלקוחה לפחות בחלקה מן ה"נארודניקיות" הרוסית: הליכה אל העם. כך ביקשו חיסין ושרתוק ללמוד רפואה וחקלאות כדי "לרדת אל העם" ולהשתחרר מן הסיטיגמה שזוהתה יהודים עם מסחר ועיסוק כלכלי. מה שמרתק בתיאורה של שפירא הוא האופן שבו אצל כמה ממשכילים אלה – וזה כולל את שלושת הבייל"ויים – התחלפה ארצות הברית בפ"לשתינה מסיבות מורכבות: חלקן אישיות, חלקן בגלל השמועה שבארץ ישראל יסכים השלטון העותמאני להעמיד חלקת אדמה לכל מהגר יהודי, בצירוף שמועות אחרות על מאגנאטים יהודים שי תמכו כלכלית בהגירה לארץ ישראל.

הפלסטיניזם

אירועי 1881-1882 הביאו להקמתה של תנועת חיבת ציון וגרמו לרופא יהודה לייב פינסקר לכתוב את חיבורו "אוטואמנציפציה". בשולי מהלכים אלה נוצרה בחקוקוב גם תנועת ביל"ו ("בית יעקב לכו ונ"לכה"), שביקשה להקים בארץ ישראל מושבות שי תופיות, ללא קניין פרטי ותוך מימוש חזון של צדק חברתי וכלכלי. השלושה שבהם דנה שפירא, שלא הכירו קודם איש את רעהו, מצאו את דרכם לתנועה ללא מידע מדויק על התנאים בפלשתינה ועל מה שמצפה להם. היתה זו חבורה קטנה של צעירים, ואף כמה צעירות, סטודנטים או המתעתדים להיות סטודנטים, שהיו מאוכזבים עמוקות מן הדחייה על ידי התרבות שרכשו לעצמם ושראו בה את ייעודם. שפירא מביאה את דבריו של חוקר הלאומיות אר"נסט גלנר, התולה את עלייתן של תנועות לאומיות רבות בתודעתו של מיעוט המבקש להצטרף לחברת הרוב – ונדהה על ידיה. אין זה רק חשש מפוגרומים ואלימות, אלא משבר זהות של מי שמבקשים למצוא לעצמם מוקד חדש, ועושים זאת בלב שבוה או חייסין, שקבע כי הוא רוסי ולא יהודי, כותב זמן מה אח"רי כן כמה קשה לו להתנתק מרוסיה ומהעם הרוסי – אלא שהעם הזה אינו רוצה אותו, ועל כן אין לו אלא לחפש זהות חדשה. לא גאולת הארץ עמדה לנגד עיני המשכילים של ביל"ו, אלא גאולתם מן הדחייה הנוראה שמוטטה את עולמם. זו ציונות שמקורה במשבר האמנציפציה – שבדרך דומה, אם כי לא זהה, היתה גם המקור למפנה הציוני של הרצל כע"שור וחצי לאחר מכן.

שפירא אולי מגזימה כשהיא מתארת את ההתלהבות של אנשי ביל"ו לא רק במשנות נעורים, אלא כמסע צלב של ילדים; אבל אם נזכור כי בעת הגעתם ארצה שרתוק היה בן 19 וחיסין בן 17 (דובנוב היה מבוגר מהם בכמה שנים), אולי אין בכך משום הפרזה. ללא ספק גילם הצעיר וחוסר ניסיונם, כמו גם חוסר הידע על מה שמצפה להם בארץ, תרמו לגודל הטלטלה. גם היעדר תשתית ארגונית שיכלה לסייע לקליטתם גרם לאיבוד עשתונות ולטראומה – בוודאי לקבוצה הראשונה, שמנתה תשעה צעירים ובהם שתי נשים, שנקרעו מן ההווי העירוני הרוסי ומצאו את עצמם במה שהיה בוודאי מבחינתם ארץ ישימון. בהיעדר כל תשתית קולטת מצאו עצמם חברי הקבוצה בייפו, שוכי רים חדרים בביתו של נכבד ערבי נוצרי, אנטון איוב. תוכנית ברורה מה יעשו בארץ לא היתה להם, ועל כן היטלטלו חברי הקבוצה בין עבודות מזדמנות בבית הספר החקלאי מקוה ישראל, ומצוקות כלכליות ונפשיות קשות גרמו לסכסוכים פנימיים ולמתחים. שרתוק ודובנוב עלו לירושלים וחיפשו תעסוקה כשוליות של בעלי מלאכה; ואילו חיסין, שהתח"תן עם אהובתו בניגוד לתקנות ביל"ו, שתבעו רווקות בשנים הראשונות בארץ, הצטרף לקבוצה קטנה, שכ"סיועו של יחיאל מיכל פינס ובמימון חובבי ציון הקי"מה את המושבה גדרה. אוכדן הדרך, המבוכה, המצורקות היומיומיות, הזרות וההיטלטלות בין החזון של הקמת תשתית לחברת מופת המבוססת על עבודה חקלאית (אף שלאיש מהם לא היה ניסיון בעבודת כפיים) לבין המציאות – כל אלה מתוארים ומתוע"דים על ידי שפירא ביד אמן ונקראים כפרקים ברומן רוסי; רומן המאפיין בהיקרעות – הרוסית כל כך – בין חזון נאצל למציאות אכזרית ומאכזבת.

עלייתם של שרתוק ודובנוב לירושלים הביאה אותם במגע עם שתי דמויות מפתח בקרב אנשי הע"לייה הראשונה – פינס ואליעזר בן יהודה. למעשה, רק בעזרתם התפתחה אצל שניהם תודעה לאומית מגובשת הרבה יותר מהמאויים הערטילאיים

22.95x27.14	3/3	4	עמוד	הארץ - ספרים	17/01/2020	71639129-8
בנימין זאב הרצל - בהקשר לציונו - 80790						

רומן רוסי

המשך מעמוד 2

שהביאו אותם לארץ. כפי שמששה שרת יכתוב לימים, אביו "קיבל מפינס את ההסתכלות ההיסטורית ברוח היהדות, ומבין היהודי את ניצוץ הנבואה לתקן מה מדינת". שניהם נשבו בקסם העברית שהקריין בן היהודי: שרתוק אימץ לעצמו את השם "יהודי", ודוב נוב ביקש מאחיו שלא יקרא לו עוד "ולדימיר" אלא זאב: מאינטליגנטים רוסים שרוסית היא שפת דיבורם והשראתם, הניסיון לאמץ דיבור עברי הוא מהפכת זהות תודעתית רדיקלית; אם כי השניים המשיכו לדבר ולהתכתב ברוסית. המושג "ציונות" עדיין לא היה קיים אז (הם נקראו "פלסטינאים"), אבל כאן, כירושלים, נורעו הזרעים של יאפרו להפוך את תנועת ביל"ו – למרות היקפה המזערי וכישלון מאמציה – למושג קאנוני בתנועת התחייה היהודית.

מיפלאואר ישראלית

המפגש הטראומטי עם הארץ גבה מחירים קשים, וכל השלושה עזבו את הארץ בתוך שנים ספורות. קצרה היריעה מלתאר את האפופיאה שיעבור לאחד מן כל אחד בדרכו. שפירא מתארת זאת במפורט. כל אחד מן השלושה עשוי להיות נושא מרתק לרומן, וכל ניסיון לסכם את קורות היטלטלותם לא יעשה צדק לתיאורים העזים של שפירא, שמשלבים דקדקנות מחקרית עם אמפתיה והיעדר שיפוטיות. עם זאת, ראוי לציין בקצרה את ציוני הדרך: דוב נוב הוא הראשון שמגיע למסקנה כי לא יוכל לממש בארץ את חזונו האישי והחברתי מחמת היעדר תשתית תרבותית, שבלעדיה אין הוא יכול לחיות, ומחליט לשוב לרוסיה; חיסין, שכבר מטופל במשפחה, אינו מצליח להשתלב במושבת הבייל"ויים בגדרה, והוא ומשפחתו, יחד עם דובנוב, חוזרים לאודסה במארכס 1885. בסוף 1886 חוזר גם שרתוק לרוסיה. אבל עזיבת הארץ אין פירושה נטישת החזון, וכפי שמראה שפירא, חליפת המכתבים בין השלושה בהם חר שובם לרוסיה מעידה על העמלתה שהותירה בהם הארץ, ושבאורח פרדוקסלי העמיקה – תוך כדי לכתיים אישיים, קשיי פרנסה ודיונים אידיאיים נוקבים – את היצמדותם לחזונו המקורי. ההיקרעות הנפשיה בין האידיאה לחוסר היכולת לממשה מזכירה לעתים את צ'כוב, בתוספת הנפיצה של הזיקה לפלשתינה, שממנה חזרו מאוכזבים לרוסיה, שאת תרבותה המשיכו להעריך אך כינו אותה "אם חורגת". מולדת אחת אבדה להם, ועם האחרת – הנכספת – לא הצליחו להתמודד, אך היא נותרה מחוץ חפצם. דובנוב לא ישוב עוד לעולם ארצה וישרוד כמשטר הסובייטי במערכה עלובה; אך עוד בשנות ה-30 יכתוב לקרובים במערב וידבק בחזון של הפיכת ארץ ישראל למולדת יהודית חדשה. חיסין יחפש ללא הצלחה פרנסה לו ולמשפחתו הגדלה במסחה, ברקחות, יחזור לפרקים ארצה וינסה לשוב ולהתערות אך לשווא; הוא ידבק בפעילות פובליציסטית הקשורה בארץ ישראל, ובגיל 34 יעזוב את משפחתו ברוסיה ויצא לשבע שנות לימוד רפואה בברן; בשווייץ יפגוש בסטודנט יהודי רוסי אחר – חיים וייצמן – ולאחר סיום לימודיו יגיע שוב ארצה עם משפחתו, ב-1905, כרוי פאן; הוא יתמנה למורה של חובבי ציון כיפו ויהיה בין מקימי אחות בית, שהיא תל אביב.

שרתוק יקים משפחה ברוסיה, יזוהם הקמת בית ספר עברי בחרסון, יתרגם את "מלחמת היהודים ברוסיה" של יוספוס פלביוס לרוסית, ולאחר שורת הפרגרומים ב-1905-1906 יעלה עם משפחתו וקרובים נוספים ארצה. הוא ינסה לחכור ממשפחה ערבית אחרת חקלאית בעין סיניא, בלב יישובים ערביים מצפון

גדרה בסוף המאה ה-19. עורכם של הבייל"ויים הוא לא רק ביצירת גדרה, כי אם באגדה שיצרה בעם, קבע ברל כצנלסון

לרמאללה, ולאחר שנתיים יזנח גם ניסיון זה, כשיתברר לו שאין באפשרותו לחנך את ילדיו במקום (בנו משה, שלמד ערבית מבני השכנים, עסק שנתיים ברעיית עזים). הוא יעבור לירושלים, ולאחר מכן ליפו ולאחות בית. תחילה יתייחסו חיסין ושרתוק להרצל בזלזול מסוים – הרי לא הוא המציא את הגלגל – אך בסופו של דבר יפנימו את עוצמת השפעתו המהפכנית, וגם יאמצו את המושג "ציונות".

לאחר הכישלון המדכא בשנות ה-80 של המאה ה-19 חזרו חיסין ושרתוק ארצה, לאחר יותר מ-20 שנה: את החזון החקלאי זנחו – למרות הניסיון קצר הימים של שרתוק בעין סיניא – אבל הזרעים שנורעו בתקופת ביל"ו קבעו במידה רבה את מהלך חייהם. צריך לקרוא את ההתכתבות הענפה בין השלושה – כולה ברוסית – על מנת להבין עד כמה היתה העלייה הבייל"ויית אירוע מכונן במסלול חייהם, למרות כישלונה במימוש חלומות הנעורים שלהם.

חיסין כרופא תרם לסניטציה של העיר העתיקה רמת הראשונה. שרתוק, השמרן והקנאי מבין השלושה, שהיה חבר בוועד המנהל של גימנסיה הרצליה, ניסה למצוא ללא הצלחה, מתוך טהרנות הכריסטיאנית, מונח עברי למושג הזר "גימנסיה", שאבק של "התייונות" דבק בו. מסלול החיים של שניהם הוא אודיסאה מדהימה בכישלונותיה, אך גם בנחישות ובסגירת המעגלים. דובנוב נותר ברוסיה, אבל ההתכתבות רבת השנים שלה היה שותף תרמה רבות להעמקת תודעתם של השלושה ולגיבוש השקפת עולמם, גם כאשר לא היה ברור אם אכן ישובו אי פעם לארץ. נכדתו של חיסין היא נעמי פולני, ונכדו של יעקב שרתוק, שעל שמו הוא קרוי, הוא קובי (יעקב) שרת, השוקד בחריצות ובנאמנות זה שנים על עריכתם והוצאתם לאור של יומניו ומכתביו של אביו. אכן "מיפלאואר" ישראלית.

היכן הערבים?

ספרה של שפירא נקרא כסיפור מתח היסטורי, רי, שבו משכילה המחברת להציג את שלושת גיבוריה, שכה שונים זה מזה באופיים ובמהלך חייהם, כמראה לתחילת התנגשותה של האידיאולוגיה הציונית. מה שחסר אולי בספר הוא הפניית תשומת לב להיעדר התייחסות מצד הבייל"ויים לאוכלוסייה הערבית בארץ ולמשמעות קיומה לגבי עתיד מפעל ההתיישבות היהודית. כיוון שהנושא לא נדון במכתבים וביומנים, שהם הבסיס לספרה של שפירא, הוא גם לא נדון על ידיה. ואולם, ייתכן שהיה מקום

להבליט חסר זה, שיהיה כמובן גורלי כל כך להמשיך הפרויקט הציוני.

מבחינת מבנה הספר, יש בו שני חלקים: בחלק הראשון שפירא טווה את סיפורם של השלושה על כל תהפוכותיו, על רקע הארץ שהנחילה להם אכזבה עמוקה אך לא פגמה באמונתם. החלק השני הוא אסופת מסמכים הקשורים לשלושה, בעיקר מכתבים שהחליפו ביניהם, וגם מכתבים ששלח דובנוב לאחיו שמעון וכן כמה מכתבים לאישים אחרים. כל החומר העשיר הזה, שנכתב ברוסית, פורסם רק בחלקו. אם היו קיימים תרגומים עבריים, הם הוכנו לפני שנים רבות והיו בחלקם ארכאיים. כאן מופיעים המסמכים, כמו גם קטעים מיומנו החושפני של חיסין, בתרגום עברי חדיש, שהופך את הלבטים – ואת תשפוכת הרגשות הרוסית האופיינית – לנוכחות בלתי אמצעית לקראת בן זמננו.

שפירא נעזרת במחקר של שולמית לסקוב על הבייל"ויים ובחומרים נוספים. התוצאה היא סיפור מדהים בעוצמתו, המצליח להראות כיצד קומץ של סטודנטים וגימנויסטים הגיבו על הטלטלה שפקדה את יהודי רוסיה אחרי 1881, ראו בעצמם חלוצים ההולכים לפני המחנה שמטרתם אינה ברורה לגמרי גם להם, והיוו דוגמה לגיבוש של זהות יהודית חדשה, פוסט-אמנציפטורית אך חתומה בחותם ההשכחה האירופית – וכיחד הרוסית. כך תרמו ליצירתה של תודעה לאומית חדשה, שלעתים לא היו בעצמם מודעים לה. כמו שטבעות עץ מספרות את סיפורן בשנים הטובות וכשנים הרעות, גם סיפורם של השלושה הוא חלק מאפוס היסטורי אדיר: גם אם המיישהאפוס שריר וקיים.

בענווה שיש בה יותר משמץ של אירוניה עצמית מכנה שפירא את ספרה "מיקרו-היסטוריה". היא מציינת שאינה נכנסת לוויכוח המתודי על אופייה של הלאומיות – האם היא פרימורדיאלית או חידוש והמצאה מודרניים; אבל זה כמובן אינו מדויק: הספר הוא עדות לכך שהלאומיות המודרנית – בוודאי בהקשר היהודי – משלבת זיקה למציאות ולתודעה לאומית טרום-מודרנית, המתגלגלת מחמת אירועים שונים לתנועה הקושרת עצמה להיסטוריה ומפרישת אותה באופן חדשני ומהפכני. זה סוד הצלחתה, ושלושת הבייל"ויים של ספר זה, חרף כישלונותיהם ואכזבותיהם, הם עדות לעוצמתה ההיסטורית, על אף כל פיתולי דרכה.